

Körkérdés

A gazdasági növekedés kilátásairól

– I. rész

A magyar gazdaság évek óta tartó teljesítményjavulása 2000-ben is folytatódott. A kedvező irányú fejleményeket a makrogazdasági mutatók legtöbbször alakulása alátámasztja: így a GDP-bővülésnek az export, az ipari termelés és a termelékenység növekedése a fő hajtóereje. A belföldi felhasználás is nőtt, amihez hozzájárult a foglalkoztatottság, valamint a keresetek előzőeknél szerényebb ütemű gyarapodása. A növekedés az államháztartás helyzetének és a fizetési mérlegnek a javulása mellett következett be, jóllehet a kereskedelmi mérleg hiánya nőtt.

Az összkép nem ellentmondásmentes, hiszen az inflációcsökkenés mértéke nem csupán a kedvezőtlen külső hatások miatt lassabb annál, amit mind a kormány, mind az elemzők előzetesen vártak. Nem nőtt tovább a külfölditőke-beáramlás, a lakossági megtakarítások csökkentek, elmaradt a várakozásoktól a beruházások növekedése (amely a feldolgozóipart igen erőteljesen érintette), és a növekedés még mindig nem érte el a gazdaság összes régióját és szektorát.

*Körkérdésünk arról kéri a véleményét, hogy a növekedést a következő időszakban a jelzett (és a nem említett) pozitív elemek, illetve a régebbi és újabb (belső/külső eredetű) feszültségek hatásai miként tudják befolyásolni.**

Ezzel kapcsolatban a kérdésünk a következő:

- 1. Megítélése szerint a gazdasági teljesítmény javulásának melyek lesznek a továbbiakban a legfontosabb tényezői?**
- 2. A növekedés milyen létező/lehetséges feszültségeket élezhet ki, illetve oldhat fel?**
- 3. Melyek lehetnek a növekedés fenntartásának legfontosabb költségvetési, gazdaság- és pénzügy-politikai feltételei, illetve a kialakuló feszültségeket hogyan kell kezelni?**

* E számunkban a beérkezett válaszok első részét közöljük.

Antal László,

a Magyar Külkereskedelmi Bank főtanácsadója

1. Általában a kelet-európai régió országainak és ezen belül talán leginkább Magyarországnak a jövő évi növekedési kilátásai igen kedvezőek. Az általam ismert hazai és külföldi előrejelzések többsége a magyar bruttó hazai termék növekedését az ez évvel egyezően 5-5,5 százalékra teszi. (Igaz, a közelmúlt mértéktartásra intő fejleményei nyomán a további gyorsulásra vonatkozó vérmes remények lekerültek a napirendről.) Jómagam inkább 4,5–5 százalék közötti ütemre számítok. Az eltérés nem szignifikáns. A hangsúly mondandómban inkább az előző évihez képesti enyhe lassulásban van és azon, hogy gazdaságunk növekedési potenciálját egyensúlyzavarok nélkül hosszú távon fenntartható trendjét a 4–5 százalék közötti tartományban valószínűsítem. A növekedés enyhe csökkenését nem tartanám különösebb bajnak. (A huzamosabb ideje, a nyugat-európai rendszeresen 2 százalékkal meghaladó fejlődési tempó így is kiemelkedő, megalapozhat egy fokozatos felzárkózást, még ha nem is ostromolja a délkelet-ázsiai vagy kelta kistigrisek szerintem csak különleges körülmények között produkálható gazdasági csodáját.)

A magyar gazdaság sikerének a legfőbb garanciája az eddigiekben a kifelé forduló, azaz nem az import és a külföldi tőke versenyét kizáró, hanem az elsősorban a korszerű feldolgozóipari exportnak a tartósan a mindenkori GDP-t többszörösen meghaladó expanziójára épített fejlődése volt. Ennek tudható be, hogy az 1993-ban (ez volt a mélypont) még csak a GDP alig több mint 25 százalékát elérő exporttal szemben 1999-ben már a hazai termék 54 százaléka realizálódik export formájában. Eközben a nyitás intézményi feltételei (külkereskedelem gyors liberalizálása, vámvédettség, direkt exporttámogatások leépítése, tőkemozgások felszabadítása, devizagazdálkodás decentralizálása), ha nem is teljesen, de jórészt megvalósultak. Ennek köszönhetően gazdaságunk erősen (számos elemzés szerint némely már csatlakozott mediterrán országnál szorosabban) integrálódott a fejlett nyugat-európai piacgazdaságokhoz. Ebben a folyamatban a jelen gazdaságpolitika kétségtelen érdeme, hogy a mostani kormánykoalíció látványos ígéretei ellenére mindaddig képes volt pragmatikus és szigorú fiskális politikát érvényesíteni, sőt, ha végképp nem volt más megoldás, akkor – a beavatkozás szükségességének nyílt elismerése nélkül, de – korrigálni is a veszélyessé válni látszó folyamatokat.

A jövőben az export dinamizmusának feltételei (bár talán az elmúlt éveknekell végbenemnie a beruházások és a fogyasztás javára. A beruházásoknál ennek jelei sajnos nemigen mutatkoznak (amíg az előrejelzések rendre a beruházások két számjegyű expanzióját jövendölik, ez év első két negyedévében az állótőke-beruházások 7 százalékkal, illetve 5,5 százalékkal növekedtek). Ez sajnos elbizonytalanítja a növekedés tartósságát. Ellenben a fogyasztás fellendülése érzékelhető. Ez természetes, a fogyasztóknak nem a statisztikákból kell értesülniük a gazdaság tartós fellendüléséről. Ha azonban ez az átbillenés túl gyorsan menne végbe, akkor ennek ismét a jövedelmeknél gyorsabb belföldi felhasználásbővülés, a túlelosztásnak a következményeit hol az inflációra, hol a külső eladósodásra hárító szlalomozó gazdaságpolitika, azaz a régi kerékvágásba való visszazökkenés lehet a kéréslen, de higgadtan végiggondolva nem meglepő következménye.

2. A közeljövő növekedési üteméért tehát egyáltalán nem aggódom. Ellenben annál nagyobb bajnak tartanám, ha most megtörne a jó néhány éven át nagy erőfeszítéssel (olykor kockázatosan) fenntartott, a közelmúltban amúgy is meggyengült hitelű dezinflációs irányzat, avagy fellazulna a szigorú egyensúlyörző fiskális és jövedelempolitika. Még akkor is ezt tartom a legfőbb veszélynek, ha az egyensúlyi pályáról való

esetleges lesodródás mérhető következményei semmiképp sem a jövő évi „részhajrát” terhelik. Ellentétben az erős (negatív) külső sokkok hatásaival – amelyek azonnaliak, bekövetkezésük valószínűsége azonban csekély –, a fiskális szigor fellazulása eleve csak késleltetetten rombol. Ezen túlmenően a gazdaságpolitika bőséges arzenállal, változatos technikákkal rendelkezik, amelyek alkalmasak arra, hogy a nem kívánt következményeket rövid időre plasztikázzák. (Ilyen eszköz például a piaci ármozgásokba való adminisztratív-féladminisztratív beavatkozás, amely a fogyasztói áremelkedést inflációs nyomássá fokozza le.)

A közelmúlt fejleményei is ennek a veszélynek a realitására hívják fel a figyelmet. A profi előrejelzők ugyan változatlanul kedvező konjunktúrára ígérnek a világ gazdaság és ezen belül a számunkra perdöntő Nyugat-Európa számára, de egy rosszabb szcenárió esélyei kétségtelenül növekedtek. Az okok ismertek: olajárak, amelyeknek a visszatekintése a kínálat bővítése révén már nem remélhető, amerikai tőzsdék növekvő volatilitása, a növekedés lassulásának egyelőre nem túldramatizálandó, de felismerhető jelei és főként az infláció alakulása. (Németországban a termelői árak és az importárak emelkedése tekintetében csaknem két évtizedes rekordok dőltek meg épp most szeptemberben.) Mindez nem fordulat, csupán a korábbi magabiztosság elvesztésének, de legalábbis visszafogottabbá válásának jele. Ez számunkra adottság. Gazdaságunk Nyugat-Európába való integráltságának hirtelen erősödése nyomán növekedési esélyeink ma már sokkal inkább függnék az EU, ezen belül Németország konjunktúráis kilátásaitól, a tőkevonzás képessége szempontjából pedig az épp most a nagyprivatizáció szakaszába lépett, ily módon a Kelet-Európába áramló tőkéből egyre nagyobb részt kihalászó riválisainktól, mint az olyan belső váratlan tényezőktől, legyenek bármennyire is súlyosak, mint a belvíz vagy árvíz.

Lényegesebbnek tartom a hazai folyamatokat és kormányzati döntéseket, amelyek ezúttal kevésbé prezentálhatók a világpiacon váratlan, nem kiszámítható történései következményeként. Derült égből villámcsapásként hatott a szeptemberben publikált 10,3 százalékos 12 hónapra visszatekintő fogyasztói árinдекс. (Bár a közelmúltban az EU-tagországok kamaráinak budapesti ülésén még 9-9,5 százalékos várható éves áremelkedésről beszélt a miniszterelnök, ami jóval magasabb nemcsak az eredeti, vagyis a költségvetési tervezés alapjául szolgáló 6,6 százaléknál, de a pénzügyminiszter által korrigált 7,6 százaléknál is. A legújabb októberi 10,4 százalékos árinдекс azonban valószínűsíti, hogy a végeredmény ennél is magasabb december/decemberi infláció lesz.) A jegybank, amely eddig nem annyira a piaci folyamatokat követő, inkább azt alakító kamat- és árfolyam-politikával a kamatok gyors leszorítására törekedett (ily módon ez év második negyedére a kamatprémiumot az 1999. I. negyedévi 531 bázispontonról 227-re leszorítva), most a 2 hetes betéti kamat azonnali 1 százalékpontos emelésével reagált. Ezt természetesen azonnal követte az állampapírhozamok és a bankközi piaci kamatok azonnali emelkedése, nagyjából hasonló mértékben.

Az inflációs csökkenés jövő évi ütemét illetően nem vagyok túlzottan optimista. Szerintem az infláció süllyedését reprezentáló görbe, amelynek már a 2001. évi kiindulópontja is magasabb a kormány által eredetileg elképzelnél, ráadásul ellaposodik. Eleve ilyesmit valószínűsítene az idén igencsak meglódult termelői és belföldi értékesítési árak, amelyek alulról gyakorolnak nyomást a fogyasztói árakra. A minimálbéreknél végrehajtott nagy ugrás szintén növeli az inflációs nyomást, nemcsak a közvetlenül érintett 750 ezer fő bérével, de a bérskálára gyakorolt nem számszerűsíthető nyomás révén. A regulált árak emelkedésének a jóval az átlagos inflációs ráta alatti megkötése, vagy a már elfelejtettnek hitt kettős árendszert feltámasztása aligha lehet tartós megoldás. Abban sem hiszek, hogy a 2000-ben sikeresnek bizonyult „mutatvány”, az állami kiadások irreálisan alacsony inflációs rátán alapuló limitálása, ismét járható út lenne.

Ilyesmivel próbálkozik most a kétéves költségvetési dokumentum, amely ismét valószínűtlen 6 százalékos éves áremelkedésből indul ki. Az eredmény csak a dezinflációs politika (konkrétan a kormányzati prognózisok) hiteltelessé válása lehet.

Persze eddig is voltak erősen vitatható lépései a gazdaságpolitikának, mindennek előtt a hatalomkoncentrációs újraállamosító jellegű döntések (főként az önkormányzatokkal szemben), valamint a nemcsak racionális, de igen népszerű nyugdíjrendszer aláírása. (Ez utóbbi nemcsak a nyugdíjrendszerbe, de általában a törvényekbe, a gazdaságpolitikába vetett bizalmat is gyengíti.) Ezek azonban a gazdaság rövid távú egyensúlyára eddig nem hatottak, vagy legalábbis nem érzékelhető mértékben. A kormány ez ideig fenntartotta a fiskális szigor, vonalvezetését pragmatizmus jellemezte. Most azonban az improvizáció jelei mutatkoznak. A minimálbérek emelkedése mellett a családtámogatások viharos emelkedése, a számos költségvetési ágazatban elhatározott jelentős béremelkedések, a nyugdíjmelés, a szegény családoknál pótlólag elhatározott kiegészítő családi pótlék, a menet közben ugyan mérsékelt tb-járuléksökkentés egytől egyig a költségvetés fogyasztási kiadásait növelik. Ez még akkor is problematikus, ha az évközi bevezetés folytán az adott évi kiadások között csak töredékesen jelennek meg. A kötelezettségvállalás így is, úgy is tartós, noha a 2001. évi államháztartási deficit a GDP-re is vetítve valószínűleg nem lesz különösebben súlyos, különösen akkor nem, ha sikerül érvényt szerezni annak a direktívának, amely a 6 százalékos inflációhoz igazítja a költségvetést. A helyzetet még zavarosabbá teszi, hogy az ellenzék most nem a fiskális szigor fenntartása érdekében ügyködik, hanem „még rátesz egy lapáttal”. A kormány helyzetét viszont kétségtelenül javítja, hogy nemcsak az ellenzék tiltakozása, de számos kormánypárti képviselő jobb meggyőződése ellenére keresztülerőszakolt évelő költségvetés nagyobb mozgásszabadságot biztosít az aktivista hajlammal amúgy is megáldott központi bürokrácia számára.

3. Hosszú távon talán a leginkább súlyos kérdés a háztartások *megtakarításainak* látványos csökkenése, amely különösen akkor ad negatív képet, ha a megtakarításokból levonjuk a kamatoknak azt a hányadát, amely az infláció nyomán bekövetkező pénzügyi vagyonszaporodást kompenzálja.

A háztartások pénzügyi vagyonszaporodása (Milliárd forint, január–júliusi periódusok)

	1998	1999	2000
Pénzügyi vagyonszaporodás	567	378	278
Nettó finanszírozási képesség	467	353	312
Kamatokba foglalt inflációs kompenzáció	195	162	185
Operacionális finanszírozási képesség	272	199	127

A szakértők egy része szerint a pénzügyi megtakarítások csökkenése csupán a szigorú, stabilizációs gazdaságpolitika időszakában megvalósult alacsony reálbér-emelkedés átmeneti következménye. Véleményük szerint most realizálódik a korábbi években elhalasztott fogyasztás. A helyzet azonban valószínűleg ennél rosszabb. A lakosság nettó pénzügyi megtakarításainak szintje már hosszabb idő óta rendkívül alacsony (inflációs hatásoktól megtisztítva az elmúlt 15 évben valahol zérus körül ingadozik), ami az uniós csatlakozással is összefüggő ambiciózus beruházási elképzelésekhez, illetve már konkrétan is vállalt kötelezettségekhez képest igen alacsony. Ez a jövőben biztosan feszültségforrás lesz, amelyet „papíron” ugyan fel lehet úgy oldani, hogy az 1 forint állami autópálya-építésre koncentrált forrás több mint 3 forintosnyi magánmegtakarítást vonz, megvalósulására azonban nincs garancia.

A megtakarítások növelése érdekében keveset lehet tenni. Az infláció körüli bizonytalanság, tetézve a helyel-közzel már negatív betéti reálkamattal, aligha ösztönöz a megtakarítások növelésére. A nyugdíjrendszer körüli permanens bizonytalanság úgyszintén. A tőkeszámla árfolyamnyereségének 20 százalékos adóztatása igen jelentős, részben inflációt kompenzáló árfolyamnyereséget, vagyis nem jövedelmet adóztat az amúgy is gyengélkedő tőzsdét tovább rombolva. A versenyző egészségbiztosítási rendszer kiépítése csak hosszabb távon változtathatja a helyzetet, de bevezetése legfeljebb a távoli jövőben képzelhető el. A mérleg másik oldalán a lakásépítés megnövekedett kedvezményei és talán – ebben már korántsem vagyok biztos – a kisvállalkozási kedvezmények azok, amelyek akár megnövelhetik a megcélzott kör megtakarítási hajlamát. Az eddigi tapasztalatokat előrevetítve, a költségvetés fogyasztási kiadásainak elmozdulása az állami beruházások leszorított mértékéhez, a kormányzati gazdaságpolitika kiszámíthatóságának további gyengülése pedig akár a megtakarítási szint további apadáshoz vezethet. Egyik sem fátum, de nem is agyrém.

4. Magam is tudom, hogy a nem is pontosan a kérdésekre adott válaszaim nem eléggé konstruktívak. A politikusok többsége – elismerem alappal –, de a szakértők egy része is (utóbbiak számomra kevésbé érthetően) a növekedési mutatót a sprint műfajába sorolják, míg jómagam inkább a középtávú futás kategóriájába tartozónak vélem, ahol az egyensúlyi paraméterek jelzik a közelebbi kifulladás veszélyének növekedését vagy annak hiányát. Ezért nem tudok abból kiindulni, hogy milyen új növekedési tartalékok (általános és teljes) mozgósítását kell(ene) elrendelni. Bevallom, tartok attól, hogy több év türelmes, kitartó piacépítő munkájának szolid eredményei veszhetnek el a közeljövő egyre nehezebben áttekinthető döntései során.

Bácskai Tamás,

a Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem tanára

A feltett három kérdés annyira összefonódik, hogy – már terjedelemcsökkentés végett is – egyetlen válaszba sűríttem gondolataimat.

A kérdések azt sugallják, hogy gazdaságunk teljesítményének csak a javulásáról lehet szó. Tehát tárjuk fel a javulás fő tényezőit. Ezek – természetesen – ambivalensen hatnak, mint a gyógyszerek. Előmozdítanak pozitív folyamatokat, de bizonyos feszültségeket is keltenek. Ezeknek az oldására, mérséklésére rendelkezésre álló eszközök is feltárandók, s akkor harmonikussá válik a fejlődés.

Félek, hogy gazdaságunk jó teljesítménye – a jelentős szerkezetváltozás, a multinacionális vállalatok hatékonysága és a tavalyi esztendőben a kis- és középvállalkozási szektor egy szűk részének exportképessé válásán túl – az elmúlt hat esztendőben több és fontos tekintetben vagy egyszeri tényezőként, vagy külső faktorokon múltott. Egyszeri tényező volt a Bokros-féle stabilizációs program következetes végrehajtása, vagy a hirtelen megnőtt megtakarítási ráta annak hatására, hogy fellépett a munkanélküliség és a nyugdíj-, illetve társadalombiztosítási rendszerek elkopásának veszélye. Külső tényező volt a fő piacainkon kialakult konjunktúra, a versenyképes szinten tartott fajlagos bérköltségek révén elért ipariexport-fellendülés, amelyet táplált a régióban lévő versenytársaink, elsősorban Csehország és Lengyelország megtorpanása, a cserearányaink romlását lassító alacsony nyers- és üzemanyagárak, a működő tőkére gyakorolt vonzóerő, amely szilárdnak tűnő szociális békét tételezett fel munkavállalók és munkáltatók között, s azt, hogy a szélsőséges pártok befolyása a politikára elhanyagolható, továbbá egy polgári társadalomhoz méltó, piacokonform jogrendet. Dicséretes dolog, hogy a

magyarországi vállalkozók képesek voltak élni a lehetőségekkel. Csakhogy változtak a körülmények és a kormányagatartás. Ezért ma a kérdést talán helyesebb az alábbiak szerint megfogalmazni.

Vajon a gazdasági stabilitást, az ésszerűen finanszírozható folyó fizetésimérleg-hiányt és költségvetési hiányt nem veszélyezteti-e egy, a választások előtt két évvel költségvetési túlköltekezést elindító kormányzat? Nem az újra gyengélkedő egyensúly vezetett az inflációs ráta görbéjének inflexióis pontjához, a megtakarítási ráta látványos csökkenéséhez, a lakossági adósságállomány hirtelen növekedéséhez? Nem került veszélybe az ipari export versenyképessége a minimálbér-emelés kormánytámogatása révén, s a nem versenyszféra teljesítménnyel alá nem támasztott, bér-bér spirálist elindító bérkövetelései révén?

S ami a nemrég még kedvező külső körülményeket illeti, nem fordultak-e meg azok, s váltak külső sokká? Attól, hogy a fentieknek alig látjuk a nyomát a kormány gazdasági és költségvetési politikája alapjául szolgáló feltételezésekben, még nem jelenti azt, hogy az említett tényezők „pálfordulása” ne következett volna be.

Nem valószínű, hogy főpiacainkon folytatódna a konjunktúra, s ha igen, az sem biztos, hogy a növekedés importvonzatából exportkinálatunk az elmúlt két esztendő arányában részesedik versenytársaink felzárkózása miatt. Nem zárható ki, hogy az európai konjunktúra lanygulásával s az amerikai megtorpanásával lelassul az üzem- és nyersanyag-áremelkedés, de aligha valószínű, hogy az áremelkedést át tudnánk hárítani külföldi vevőinkre, vagy azok arányában képesek lennének növelni exportunk feldolgozottsági fokát, hogy elkerülhetnének cserearányaink gyorsuló romlását.

S ha e kettő bekövetkezne is, a változatlan tőkeimporthoz még az is szükséges, hogy nálunk – versenyképes hozamok mellett – biztonságosabb általános politikai és gazdasági feltételek legyenek, mint versenytársainknál. A bérek és a belföldi fogyasztás növekedése pedig azt feltételezné, hogy a befektetők által elvárt hozamokat immár nem a munkaerő viszonylagos olcsóságával érjük el, hanem innovációval, s ez széles bázison kétéves távlatban aligha megvalósítható.

Egyébként a gazdasági növekedés jelenlegi fő tényezőjének tekinthető működőtőke-behozatal korábbi mértéke máris lecsökkent, s Csehország, Lengyelország elének került az egy főre jutó érték tekintetében, de egyéb országok is próbálnak előretörni térségünkben. Márpedig, ha a belföldi megtakarítási ráta, sőt a megtakarítások reálértéke csökken, s a tőkebehozatal is visszaesik, akkor hol a forrása azoknak a beruházásoknak, amelyekre egy 5 százalékos körüli növekedéshez szükség lenne?

A korábbi felhajtó tényezők egy részét (piacot, beruházási forrást és költségelőnyt) tehát máris kikezdte az idő.

Kompenzálhatja-e ezt az olajországokbeli kereslet? Nagy kérdés, hogy a FÁK képes-e kihasználni az olajkonjunktúrát, s ha igen, többletimportját tőlünk, s ha megint igenlő a válasz, készpénzért hajlandó-e beszerezni. Ami versenyképességünket illeti, szeptemberben a hazai ipari árak a belföldi piacon az egy évvel az előttihez képest 15 százalékkal emelkedtek, míg a külföldi piacokon csak 10,1 százalékkal voltunk képesek árat emelni, ezen belül a legfontosabb exportőr gépipari ágazatok csak 3 százalékos áremelést tudtak külföldön érvényesíteni. A fizetési mérleg is minden várakozást meghaladóan romlott szeptemberben, 340 millió euróval, s ebben elsősorban a romló egyenlegű áruforgalom játszott szerepet. S csekély vigasz, hogy az év egészében a deficit kisebb, mint tavaly, ha a szeptemberi számok a trendváltozás jelei. Ami pedig a tőkevonzó közállapotokat illeti, *Peter Tufo*, az USA budapesti nagykövete október végi nyilatkozatában már „kifejezetten károsnak minősítette a szélsőséges megnyilatkozásokat, amelyek a nemzetközi tőke és üzleti világ ellen irányulnak, s amelyektől a kormány időnként nem határolódik el”. A magyar Hitlert, Szálasit feldicséző katonatiszt előlép-

tetése sem kifejezetten vonzó például Németország számára, ahol most készítik elő a náci ideológiát hirdető NPD betiltását, s ahol minden párt, egyház és társadalmi szervezet hatalmas, több százezres tüntetésen lépett fel a szélsőjobb ellen. A választások előkészületei során fellépő politikai feszültségek, a – finoman szólva – nem piacokonform kormányzati lépések: a gyógyszerárak, a gázárak, a Postabank-privatizálás stb. tekintetében, az amerikai AES kártérítési igényei a privatizációs szerződés megszegése miatt az MVM és az ÁPV Rt. ellen, nem fokozzák tökevonzó képességünket. S bizalmi vagy éppen bizalmatlansági tényező lesz a Magyar Nemzeti Bank, ha elnökévé nem hitelérdemlő, független személyt neveznek ki. Mindezek alapján elsősorban a kárenyhítést, a veszteségtényezők mérséklését, s ezen belül az állami és önkormányzati költségeket, a kormány aktivitásának mérséklését tartom elsődlegesnek.

Ezzel párhuzamosan *három* legfontosabb *teljesítményjavító* – vagy legalábbis fenntartó – *tényezőt* tartok fontosnak. Az első a *működő tőke beáramlásának ösztönzése*. Ez hoz gyorsan műszaki haladást, forrást és piacot. E tekintetben a politikai, társadalmi és etnikai feszültségek csillapítása a kulcskérdés, s ennek számos eleme nem is kíván anyagi ráfordítást.

A második: a *növekedés bázisának kiszélesítése a kis- és középvállalkozások révén*, elsősorban foglalkoztatásgenerálási képességük miatt, s e cél tekintetében egyetértek a kormánnyal. Csakhogy szegmentáltan kezelném a kérdést. A mikrovállalatok támogatását szociálpolitikai eszközökkel és annak megfelelő mértékű összegekkel támogatnám, mert itt tömegében nem a növekedés, hanem a létfenntartás, a munkanélküliség elkerülése a cél. A kisvállalatok támogatásában a piacra jutáshoz: minőségtanúsítványhoz, kiállításához, angol nyelvtanuláshoz, számítógép- és internetkezelési készséghez stb. nyújtanék támogatást, s nem kamat-, illetve hitelgarancia-vállalással lépnek fel, hanem elősegíteném a tőkésedést, a private equity közvetítőrendszerének a bővülését, a seed money és – a business angels hálózat bővülésével – a menedzsment szakértelmének térhódítását. A középvállalkozás küszöbén állók átlendítésének támogatását viszont növelném, elsősorban azokat, amelyek a jövőt hordozó technológiákkal, nanotechnológiával, géntechnikával, biotechnológiával, távközléssel foglalkoznak.

A harmadik főirány, amely bizonyos mértékben átfedi a *kis- és középvállalatok* támogatását, az egészségügy egészséges üzleti alapokra helyezése a közvetlen betegellátástól (önállóak, illetve az ún. professionals) a gyógyintézetek (és a gyógyidegenforgalom) jelentős részéig, szerződésekkel a gyógyászat és a társadalom-, illetve egészségbiztosítók között, a gyógyszer- és egészségügyi kutatás és oktatás meghatározott részeinek erőteljes kommercializálásával és feltőkésítésével. Ez a gazdasági élet erőteljes felhajtó erejévé válhat egy országban, amelyben a hagyományosan jó egészségügyi képzés mellett jelentős természeti kincsek, gyógyfürdők, gyógyvizek találhatók, ám a magántőke vonzásának a feltételei hiányoznak.

Kovács Árpád,

az Állami Számvevőszék elnöke

Megköszönöm, hogy a *Külgazdaság* szerkesztősége a hazánk jelenét és jövőjét érintő lényeges és időszerű kérdések kapcsán a Számvevőszék elnökének véleményét is érdeklődéssel fogadja. Az Állami Számvevőszék sajátos helyzetéből adódóan az ellenőrzési hatókörünket érintő kérdések körében gyakorlatilag csak a konkrét ellenőrzési tapasztalatokból közvetlenül levezethető megállapításokat tehetek, ezért a szerkesztőség kérdéseire oly módon reagálnék, hogy az ezredfordulón meghatározóvá váló világméretű változások fő mozgásirányaihoz fűzök néhány észrevételt.

Meggyőződésem, hogy helyzetünket, lehetőségeinket és korlátainkat, nem kevésbé gondolkodásunkat markánsan befolyásolhatja, hogy egyre többet tapasztalunk az új gazdasági integráció, az információs társadalom kihívásaiból, és ezekhez kapcsolódóan a globalizáció, a regionalizáció és ennek ellenpárjaként a decentralizáció hatásaiból. Az valószínűsíthető, hogy a következő években, évtizedben ezek a folyamatok a reménybeli EU-tagság nyomán még inkább felgyorsulnak, mint ahogy mind nagyobb kihívást jelent a NATO-tagsággal járó alkalmazkodás, a harmonizálás követelménye, melynek gondjait már jelenleg is, a pénzügyi ellenőrzés fejlesztésében is megélhetjük.

Kérdés, hogy a regionalizáció és decentralizáció (vagy inkább lokalizáció) mennyiben ellensúlyok és kiegészítők, és komplementer jellegük hangsúlyozása mennyire önbecsapás vagy valóság. Az is kérdés, hogy a folyamatok milyen célokat és érdekeket szolgálnak: a nemzeti érdekeknek világ- vagy régióméretű harmonizációját, vagy a „nagyok” érdekérvényesítő képességének további erősítését. A szociológia jó néhány világszerte elismert vezéralakja szerint a globalizáció valójában arra szolgál, hogy szükségyszerűségnek állítsa be a nemzetek feletti hatalmát. Míg mások arról írnak, hogy a világ „túlélésének” ez az egyetlen útja. Tény, hogy egy minőségileg új korszak előtt állunk, amelyet a korábitól eltérő logika és azt kifejező szabályegyüttes jellemez.

Úgy gondolom, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az ezredforduló meghatározó gazdasági – és tegyük hozzá társadalmi – folyamatai, az egységesülő világ nemcsak a célcsoportok, vállalatok gazdálkodását, a piaci- és versenyviszonyokat rendezi át, hanem megváltoztatja az állam helyét és szerepét, a közháztartási, a társadalombiztosítási, a jóléti rendszereket és ilyen módon a lakosság, az állampolgárok munkalehetőségeit, képzési-továbbképzési igényeit, mindennapi életmódját és fogyasztási szokásait. Ennek megállapítása, elfogadása vagy tagadása azonban önmagában véve nem elegendő. Tudatos stratégia alapján kell továbblépni, ha ki akarjuk használni az ezekben a tendenciákban rejlő lehetőségeket, illetve csillapítani kívánjuk esetleges negatív hatásait.

Célszerű azzal is számolni, hogy a hatalom, a hatalommegosztás kérdései új értelmet kapnak. A kérdés megválaszolása nem egyszerűsíthető le a formális hierarchiák elemzésére, az állami szerepek, függelmi kapcsolatok kérdéseire. A befolyásolás formális és informális csatornákon át átírja a klasszikus hatalommegosztás strukturáját, áthallásokat-átfedéseket hoz a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmi ágak tevékenységében. Ma többnyire nem a parlamenti többségeknek van kormánya, hanem fordítva: a kormányoknak (vagy inkább domináns magjaiknak) van többsége a parlamentekben, s kérdés az is, hogy mekkora a mozgástere egy-egy nemzeti hatalmi centrumnak.

Napjaink folyamatai nemcsak a nemzetgazdaságok versenyszféráit érintik, hanem jelentős hatással vannak a közszféra (az államháztartás, a költségvetés) működésére, intézményrendszerére, működési stílusára, a köztisztviselőkkel szembeni követelményekre is. Előmozdítva a szabályozás, a működési elvek írott és íratlan szabályainak egységesítését, s nemcsak a gazdálkodó szervezetekre vonatkozó szabályokat tekintve, hanem az együttműködés „klímáját” jelentő államháztartási összefüggésekre, nemzetközi támogatások abszorbeálására, az igazgatási, vezetési (pénzügyi) ellenőrzési struktúrákra nézve is.

Mindannyian tapasztaljuk, hogy a magyar nemzetgazdaság egészében sikerrel kezd hozzáilleszkedni az ún. új gazdaság (new economy) térnyeréséből, a világgazdaság strukturávtól adódó folyamatokhoz, követelményszinthez. A magyar gazdaság immár évek óta tartó figyelemre méltó teljesítményjavulásához kapcsolódóan tapasztalható kedvező és kedvezőtlen jelenségek összességében arra engednek következtetni, hogy a gyorsabb gazdasági növekedés és a makrogazdasági mutatók többségének elő-

nyös alakulása még nem szerves belső fejlődésen, széles körű megújulási bázison nyugszik. Mutatja ezt, hogy az ipari, különösen a gépipari, főleg az elektronikai és híradástechnikai termékek körében megvalósuló fejlődés és exportbővülés mellett észlelhetők jóval kevésbé biztató jelenségek, folyamatok például az agrárgazdaság, az egészségügy stb. körében is. Ez is bizonyítja, egyre nyilvánvalóbb: a termékstruktúra, a technológia, s hozzáteszem, a vezetés, szervezés korszerűsítése, a csúcstechnológiák exportja jellemzően (nagyobbrészt) nem a hazai K+F eredménye, hanem inkább a tőkeimporttal párosuló technológiatranszferből adódik.

Csatlakozom azokhoz, akik szerint – akár átmeneti pénzügyi átcsoportosítások, „áldozatok” árán is – javítani kellene a hazai kutatási és fejlesztési tevékenységek, s tágabb horizonton az egyetemi-főiskolai képzés és az ott folyó kutatómunka feltételeit. Mielőbb szükséges lenne a hazai K+F politika innováció-orientáltságának erősítése, s a tudás- és tapasztalatáramlásnak a kutatási és az alkalmazói-felhasználó szféra közötti felgyorsítása. Ez nem kis részben stratégiai léptékű gazdaságpolitikai kérdés.

Ezen a „nyomvonalon” jutunk el a ma még csak közhelyként emlegetett tudástársadalomhoz. A tudásalapú, versenyorientált, exportvezérelt gazdasági növekedés kétségkívül elválaszthatatlan a tudásintenzív és K+F igényes, javuló külkereskedelmi cserearányokat is biztosító termékek térnyerésétől. A versenyképesség növelése feltételezi és igényli a magas szintű innovációt, a műszaki-tudományos környezet fejlettségét, ami viszont a külföldi tőke beáramlása, a nemzetgazdaság tőkevonzási képessége, „teljesítménye” szempontjából meghatározó jelentőségű.

Ma már nyilvánvaló, hogy az ezredforduló világméretű gazdasági és társadalmi változásai – éppen az előbbiekből vázoltakkal összefüggésben – új megvilágításba helyezik az emberi erőforrással való gazdálkodást. Mindinkább érvényre jut az a tendencia, hogy az innovációs készség, a tudás, az információk megszerzésének és hasznosításának gyorsasága, valamint határfoka, a döntési és fejlesztési folyamatok sebességének növekedése határozza meg az egyes vállalkozások, régiók, országok pozícióját, fejlődési lehetőségét.

Úgy látom, hogy az előbbieken érintett tények, vázolt folyamatok, fejlemények folytán mindinkább megkerülhetetlen követelménnyé válik a humán erőforrások auditálása, vagyis a tudás fejlesztésére, az emberi képességek fenntartására fordított pénzek hasznosításának vizsgálata. Emellett legalább ennyire fontos a tudás hasznosításával előállított értékek, teljesítmények számbavétele is, hiszen a szakismeret, a tudás és a tapasztalat egyaránt a cégek, vállalkozások és más – köztük közszolgáltatási, közigazgatási – intézmények szervezeti vagyonának részét képező stratégiai erőforrás, s mint ilyen a tőke egyik formája. Mélni és értékelni kell az emberi erőforrások ráfordításait, és szembesíteni kell a humántőke felhasználásának hozamaival. E nélkül vakrepülést jelenthet egy-egy cég, vállalkozás, illetőleg közintézmény esetében az emberi erőforrásokba való beruházás. Még inkább igaz ez – társadalmi és pénzügyi konzekvenciáival – a társadalom, a nemzetgazdaság egészére.

Szeretnék – igaz, továbbra is csak közvetve, áttételesen – még egy gondolatsorral kapcsolódni a szerkesztőség körkérdéséhez. Arra igyekszem rávilágítani, hogy a nemzetek feletti szervezetek, szövetségek, uniók szemszögéből a szövetségi rendszerbe tartozó partnernemzetek adófizetőinek közös biztonsága a meghatározó. Elsősorban nem az a fontos, illetve csak saját – nemzetek feletti szervezeti – érdekrendszerük oldaláról érdekes, hogy egy-egy (tag)ország társadalma lássa és ellenőrizze, mire költi adóforintjait annak kormánya. Számukra az a követelmény, hogy a tagországok befizetéseit, a szövetségben belüli elszámolások megfelelését és a közösből származó pénz szabályos és hatékony felhasználását független ellenőrző szervezetek sokoldalúan tanúsítsák. Nemzetközi és nemzeti szinten (kis és nagy térségekben, sőt világméretben) az

együttműködés alapja a gazdálkodás átláthatósága, a pénzügyi elszámolások szabályossága és ezek tanúsítása, a versenyben maradáshoz pedig elengedhetetlen a teljesítmények számbavétele, a folyamatos hatékonyságjavítás.

Az ellenőrzés tartalmi, irányultsági, eljárási-technikai-módszerbeli változása nem csak következménye a világban zajló modernizációs folyamatoknak, s az ellenőrzés sem csak pusztán kiszolgáló eszköz, hanem maga az ellenőrzés ténye, színvonala, korszerűsége is befolyásoló tényező, visszaható, építő eleme a fejlődés pályáivének. A társadalom mindenütt egyre határozottabban igényli, s ezt az információs forradalom, a számítástechnika mindinkább technikailag is lehetővé teszi, hogy ne csak a magán-, vagy akár „nemzeti” pénztárca legyen a fontos, hanem az is, hogy közpénzt a szövetségi rendszeren belül sehol se költsenek el ellenőrzés nélkül. Aki ma szakmai-szolgáltatási, érdekérvényesítési, hatalomgyakorlási kérdésekről beszél, az az anyagi forrásokról is, és ez fordítva is igaz: aki pénzről, az a hatalomról is, s honi ügyeink alakulása egyben külső lehetőségeinket is meghatározza.

Máhr András,

a Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége gazdaságpolitikai titkára

1. A nemzetgazdaság teljesítménye javulásának alapja a továbbiakban is az export-értékesítés marad, mely várakozást reálisan megalapozhatja, hogy a 90-es években tapasztalt működőtőke-beáramlás ugyan csökken, de ezt a korábbi privatizációk utáni fejlesztések és a zöldmezős beruházások teljesítménye a következő évben is ellensúlyozhatja. Ugyanakkor egyre növekvő belső fogyasztói keresletnövekedéssel kell számolnunk. Ez részben a bővülő foglalkoztatás, részben a tervezett minimálbér-emelés, részben a várhatóan a korábbiaknál puhább költségvetés-politika, illetve monetáris politika együttes eredménye. Ez azonban kétélű, mert a gazdaság túlfűtöttségéhez, az alapvető egyensúlyi pozíciók romlásához is vezethet.

A következő időszakban is számolnunk kell a munka termelékenységének javulásával, ám bár kérdéses, hogy – a várható 40 ezer forintos minimálbér tükrében – e tendencia továbbra is együtt jár-e a foglalkoztatás bővülésével. Azaz a 40 ezer forintos minimálbér bevezetése miatti foglalkoztatáscsökkenést az új munkahelyek teremtése kompenzálni képes-e. Megítélem szerint nem, illetve csak részben, mivel mind monetáris, mind költségvetés-politikai okokból a gazdasági növekedés egyre nagyobb hányada végső fogyasztásra, nem pedig a felhalmozás növekedésére fordítódik. Még inkább igaz e megállapítás, ha a problémát térségi szempontból vizsgáljuk. Egyértelműen számolnunk kell azzal, hogy az elmaradott, foglalkoztatás szempontjából meghatározó agrártérségek esetén a felhalmozási ráta stagnál, sőt csökken, a munkanélküliség növekszik.

A Széchenyi-program az állami indíttatású fejlesztések ösztönzésével, különösen az autópálya-építési program, illetve a lakásépítési koncepció révén segítheti a gazdasági növekedést. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy az infrastruktúra jellegű, államilag ösztönzött fejlesztések csak jelentős csúszással képesek az adott körzetek tőkevonzó képességét javítani, tehát az autópálya-építés közvetett, növekedést segítő hatása az elkövetkező évben még jelentéktelen lesz. A lakásépítési program hatását is nagymértékben mérséklék az energiaárak következtében előálló építésköltség-növekedések. A vidék népességmegtartó képességének csökkenése következtében egyes elmaradott agrárkörzetekben számolni kell azzal, hogy a kedvezmények ellenére sem nő, sőt akár csökkenhet is a lakosság beruházási kedve, illetve lehetősége.

Az agrárgazdaság vonatkozásában a nemzetgazdaság egészétől alapjaiban eltérő folyamatoknak lehettünk tanúi. 1998 óta folyamatosan újból csökken az agrárgazdaság teljesítménye, továbbra is évi átlag 5-7 százalékkal mérséklődik foglalkoztatása, tovább romlik, sőt 1999-re ágazati szinten negatívvá vált jövedelemtermelő képessége. (E tekintetben a 2000. év sem hoz érdemi változást.)

2. Makrogazdasági szempontból az elkövetkezendő időszak legnagyobb feszültségét a kormányzat által felvázolt inflációs trend tarthatóságában látom. Az erős bizonytalanság részben külső (energiaár-emelkedések; euró-dollár árfolyamának alakulása; a világ gazdasági növekedésének mérséklődése stb.), részben költségvetési okokból (a költségvetési szigor mérséklődése; a nagy elosztó rendszerek reformjának elmaradása; a nyugdíjreform körül kialakult bizonytalanság stb.), részben a belső fogyasztást alakító intézkedések miatt kialakuló monetáris politikai okokból (megtakarítási hajlam csökkenése; árfolyam-politika stb.) adódik. A kedvezőtlen inflációs folyamatok kialakulásában nem elhanyagolható az agrárgazdaság szerepe.

Az agrártermelés csökkenésére ugyanis olyan nemzetgazdasági környezetben kerül sor, amikor a belső élelmiszer-fogyasztás újból növekedésnek indul. Ennek következtében az agrárgazdaság exportteljesítményének visszaesése annak ellenére következik be, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek iránt a nemzetközi kereslet nő, a világpiacon áruk tartósan magasak. A termelés csökkenése elérte azt a szintet, amikor már egyes termékekből a belső szükségletek kielégítéséhez – nem választékbővítő, kiegészítő jelleggel – importra is szükségünk van. Tekintettel arra, hogy az agrárgazdaságban kialakult és egyre súlyosbodó jövedelmezőségi és likviditási válság következtében a 2001. évben sem számíthatunk érdemi termelésbővülésre (ez az őszi mezőgazdasági munkák volumenéből és állapotából; az állattenyésztést alapvetően meghatározó, tartósan magas takarmányárakból ma már egyértelműen levezethető), tartósan számolni kell az élelmiszerek nemzetgazdasági átlagot meghaladó fogyasztóiár-emelkedésére.

Az elmúlt évek látványos inflációs-ráta-csökkenése igazolhatóan nem elhanyagolható mértékben a mezőgazdasági alapanyagárakkal volt összefüggésben, illetve ezekből adódóan az élelmiszerek fogyasztói árának nemzetgazdasági átlag alatti növekedésének volt köszönhető. Például 1998-ban és 1999-ben, miközben a nemzetgazdasági infláció 14,3, illetve 10 százalékos volt, addig ugyanezen periódusban a mezőgazdasági felvásárlási árak 2,8, illetve 2,6 százalékkal, az élelmiszerek fogyasztói árai pedig 14,4, illetve 2,9 százalékkal (!) emelkedtek.

A nemzetgazdaság egészében – a kormányterveket érdemben meghaladó infláció következtében – az exportérdekeltség folyamatosan romlik, s ha ehhez még egy, a gazdaság túlfűtöttségéből adódó belső keresletnövekedés is párosul, a jelenleg kedvezőnek minősíthető egyensúlyi pozíciók romolhatnak. Különösen a fizetési mérleg kedvezőtlen alakulása veszélyeztetheti a tartós és kiegyensúlyozott növekedést. Új fejlemény, hogy az ország tőkevonzó képességének romlása kedvezőtlenül befolyásolja a fizetési mérleget.

3. Triviálisnak tűnő megállapítás, hogy a költségvetési szigor erősítése elengedhetetlen, s a tervezett meghaladó infláció következtében előálló többlet-költségvetési bevételek elköltése nem célszerű. A monetáris politikában – még a kamatok növelése árán is – növelni kell a megtakarítási hajlandóságot, és olyan árfolyam-politikát kell folytatni – akár a sávhatárok érdemi kiszélesítésével –, amely mellett fenntartható, sőt javítható az exportérdekeltség.

Az előző pontokban kifejtettem, hogy a fenntartható gazdasági növekedés egyik neuralgikus pontja az agrárgazdaságban, illetve a vidéken, az agrobusinessben zajló folyamatok. Amennyiben már a 2001. évi gazdaságpolitika keretei között ezeket nem sikerül megállítani, úgy a nemzetgazdasági fejlődés egyik meghatározó gátjává válnak. Ennek elkerülése érdekében összehangolt, végiggondolt, az agrárgazdaság szereplőinek

konszenzusán nyugvó agrárstratégiát kell kialakítani és végrehajtani. Alapjaiban felül kell vizsgálni a jelenlegi pazarló, nem hatékony, áttekinthetetlen agrártámogatási rendszert, s helyette a versenyképességet, a hatékonyságot, a technikai és technológiai megújodást kell ösztönözni.

Amennyiben a jelenlegi tendenciákat sürgősen nem sikerül megfordítanunk, s az agrárgazdaságot nem sikerül növekedési pályára állítani, úgy számolnunk kell nemzetgazdasági szinten is az infláció gyorsulásával. Az élelmiszerek és élvezeti cikkek együttes súlya meghaladja a fogyasztás egyharmadát, ami igen jelentős arány, s a lakosság viszonylag széles (szegényebb) rétegeinél még ennél is magasabb. Emiatt az élelmiszerár-emelkedés a – nem elhanyagolható – valóságosnál lényegesen magasabb „érzetet” kelt. Mindez nagymértékben befolyásolja elsősorban az alacsony jövedelmű rétegek, nyugdíjasok várakozásait, s ezzel együtt bér- és nyugdíj követeléseit. Az alapvető javak áremelkedésének szétterülő hatása következtében egyéb területeken is nem kalkulált áremelkedések indulhatnak be.

A jelenlegi agrártendenciák folytatódása esetén számolnunk kell az elmaradott térségek további leszakadásával, ami a munkanélküliség növekedése, a vidéki megélhetési esélyek csökkenése következtében jelentősen megnöveli az államháztartás szociális jellegű kiadásait, mérsékli az e területeken történő infrastruktúra-fejlesztéstől várható pozitív hatásokat.

A kormányzat lassan két éve készül a szövetkezeti törvény módosítására. A mezőgazdasági szövetkezetek és a velük integrációban lévő agrárvállalkozások a mezőgazdasági ártermelés mintegy felét adják. A módosító változatok bármelyikének megvalósulása esetén az ágazat helyzetében további kiszámíthatatlan romlás következik be, s ennek makrogazdasági hatásai a fentebb vázoltaknál sokkal súlyosabbak lehetnek.

Mellár Tamás,

a Központi Statisztikai Hivatal elnöke

A növekedés tényezői

A gazdaság növekedési ütemének jövőbeli alakulása szempontjából érdemes megkülönböztetni a rövid és a középtávot. Rövid távon a növekedési ütem kismértékű csökkenése várható, 2001-ben 5 százalék körüli GDP-bővülésre lehet reálisan számítani, amely nemzetközi összehasonlításban még mindig igen magas értéket képvisel. A későbbiekben várhatóan tovább mérséklődik majd a növekedési ütem, s valamivel alacsonyabb szinten stabilizálódik.

A növekedési ütem számszerű értékének változásánál sokkal lényegesebb, hogy a növekedés tényezői és ennek következtében a *gazdasági szerkezet* is szükségszerűen *változni fog*. A beruházások és az exportbővülés az elmúlt években elsősorban a tőkeimporton keresztül, az új exportképes (elsősorban ipari, gépipari) kapacitásokat létrehozó külföldi, illetve vegyes vállalatok révén vált a gazdaság növekedés meghatározó hajtóerejévé. Az ezt a folyamatot motiváló tényezők – például az olcsó és magas termelékenységet biztosító, szakképzett munkaerő – önmagukban nem biztosítanak tartós növekedési feltételeket. Ezt már az ez évi folyamatok is jelzik: lassul a beruházások volumenének, a külföldi tőkebeáramlásnak a növekedési üteme, a korábban leggyorsabban növekvő régiókban hiány mutatkozik a szakképzett munkaerőben.

Az elkövetkező években a reálbérek növekedésére, a lakossági fogyasztás bővülésére és így az életszínvonal erőteljesebb ütemű növekedésére kell számítani (összefü-

gésben a négyéves politikai ciklussal is). Ez mérsékli bérelőnyünket, és így a korábbi növekedési út fenntartásának lehetőségét csökkenti. A korábbi gyors termelékenységnövekedés a technológiai importra, illetve vállalatszervezési tartalékokra épült, ezek a források azonban mára már kimerülően vannak. A növekedés súlypontja szükségképpen új területekre, az *információs szektorra* és a *szolgáltató ágazatokra* fog áttevődni. Itt azonban a belső kereslet és/vagy a termelékenység lassabb növekedési üteme korlátozza majd a gyors fejlődést.

Feszültségek az eddigi növekedési pályán

Ha a hagyományos makrogazdasági nézőpontból tekintjük át az elmúlt tíz esztendő gazdasági átalakulásait, az azok eredményeként végbement jelentős strukturális változások jó reálgazdasági alapot biztosítanak a tartós, egyensúlyórző növekedéshez. A klasszikus egyensúlyi mutatók, a *költségvetési hiány*, a *folyó fizetési mérleg deficitje* és az *infláció* mértéke valóban kedvezően alakult az elmúlt két esztendőben, s minden remény megvan arra, hogy ez a tendencia a jövőben is fennmaradjon (még akkor is, ha a világpiaci energiaárak igen kedvezőtlenül érintik a magyar gazdaságot, valamint hogy a nagy elosztó rendszerek átalakítása még nem fejeződött be).

A fő feszültségforrások az egyenlőtlen fejlődés következményeiből és a növekedést gátló tényezőkből tevődnek össze: *duális szerkezet*, *regionális egyenlőtlenségek*, *infrastrukturális háttér hiánya*, a *humán tőke elégtelensége*. A gazdaság dualitását egyrészt a magas versenyképességű, a világgazdaságba, az EU vállalathálózataiba integrálódott, külföldi tulajdonban lévő vállalkozások, másrészt az alacsony versenyképességű, hazai tulajdonban lévő vállalkozások teljesítménye közötti különbség jelzi. Az itt megtelepedett külföldi működő tőke hazai gazdaságra gyakorolt húzóereje ugyan jelentősen emelkedett az elmúlt időszakban, de még távolról sem érte el a kívánt szintet. S ezért az eltérő jövedelem-termelőképeség, a megtermelt és a felhasználható jövedelem továbbra is jelentős eltérése komoly feszültségek forrása. Mindezen túl a külföldi tulajdonú, a világgazdasági konjunkturális helyzetre koncentrálnak húzóágazataink csökkentik a stabilitást, és könnyen sebezhetővé teszik egész gazdasági fejlődésünket.

A másik feszültségpont a növekedés regionális egyenlőtlensége. Ma már állíthatjuk, hogy a befektetők számára legvonzóbb telephelyet jelentő térségek megteltek. Hiába van azonban befektetői érdeklődés, hiába lenne égetően szükség a fejlődésben lemaradt térségekben a gazdaság fejlesztésére, ha ennek infrastrukturális feltételei és a képzett munkaerő nem áll rendelkezésre. Ma már Budapest és Pest megye adja az ország GDP-jének majdnem felét, s az ország nagyobb részét jelentő Dunától keletre eső területek pedig csak kevesebb mint egyharmadát. Ezt a feszültséget regionális fejlesztési politikával lehet és kell oldani. A fejlesztési politika (még az igen jól előkészített és sikeres is) csak többéves időkésleltetéssel képes hatást gyakorolni a folyamatokra, az átmeneti időszakokra viszont jelentős mértékű jövedelem-redistribúcióra van szükség a növekvő fejlődésbeli különbségek mérséklésére. Ez pedig feltételezhetően negatívan hat az egész növekedési folyamatra.

Gazdaságpolitikai tennivalók

A kormány által a Parlamentnek benyújtott kétéves költségvetés számos elemében tartalmaz olyan jelentős forrásokat, amelyek felhasználásával javíthatóak a gazdasági növekedés feltételei és mérsékelhetőek az elmúlt évtizedben felhalmozódott társadalmi és gazdasági feszültségek, egyenlőtlenségek. Az elmúlt évek jó gazdasági teljesítménye és a kedvező növekedési kilátások napjainkban – az átalakulás szűkös esztendei után –

már az egyensúly megőrzése mellett biztosíthatnak jelentős forrásokat ezekhez a feladatokhoz. A növekedés fenntartása szempontjából alapvető feltétel, hogy a fejlesztési politika számára rendelkezésre álló források mögé működőképes és hatékony projektek kerüljenek. A Széchenyi-program eredményessége is azon múlik, hogy vajon sikerül-e aprópénzre váltani az ide allokált költségvetési forrásokat, a nagy célok mozgósító erővel bíró konkrét programokká transzformálódnak-e?

A kormányzati feladatok szempontjából nagy kihívásnak tekintendő az információs gazdaság fejlődését szolgáló szabályozási környezet és ösztönzők kialakítása. Ezen a területen a fejlett piacgazdaságú országokban is határozott kormányzati közreműködés tapasztalható. Nálunk még mindig késik (bár már kidolgozás alatt van) az egységes és hatékony kormányzati cselekvést biztosító stratégia és program.

A gazdaságpolitika nagy dilemmája a következő években minden bizonnyal az lesz, hogy felismerve a növekedést gátló tényezőket, beavatkozzon-e erőteljesen a magas növekedési ütem fenntartása érdekében, kockáztatva ezzel az egyensúlyi feszültségek újbóli kiéleződését, vagy ne avatkozzon be, vállalva ezzel a növekedési ütem csökkenését és mindkét fajta (egyenlőtlen növekedési és egyensúlyi) feszültség fokozatos kiéleződését. A dilemma megoldása nem feltétlenül jelent vagyis választ, elképzelhető közbülső megoldás is, bár ennek mindig megvan az a kockázata, hogy a tényezők kedvezőtlen kombinációja áll elő. Viszont a gazdaságpolitika mindenkori kihívása a kedvező kombinációk megtalálása és megvalósítása.

Petschnig Mária Zita,

a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa

A változó gazdaságpolitika hatásai

A makrogazdasági kérdések kulcsproblémája, hogyan alakul a növekedés és az egyensúly, milyen tendenciák látszanak kirajzolódni e tekintetben a jövőt illetően. A stabilizációs programon átesett, felzárkózó gazdaságot – véleményezve a növekedés fenntarthatóságát – megkülönböztetett figyelem kíséri a hitelminősítők, befektetési tanácsadók részéről. A hazai elemzők nagy része is erre fókuszál, s ennek aktualitását ismerte fel a *Külgazdaság* szerkesztősége 2001. évi körkérdésének megfogalmazásánál. Egyfelől ugyanis valóban ragyogó eredményeket mutat a magyar gazdaság, másfelől ugyanakkor – és erről kevesebb szó esik, vagy ha mégis, nem rendszerezve – a növekedés falán látszanak azok a repedések, amelyek nemkívánatos tendenciák hordozói.

2000-ben immár negyedik éve jelez magas, 4–5 százalék közötti, illetve feletti növekedést a gazdaság anélkül, hogy egyensúlyi helyzete aggodalomra okot adó mértékben, tendenciózusan romlott volna. Az előző rendszerben erre nem volt példa. Korábban a gyors és gyorsuló növekedést a külső egyensúly olyan mértékű megingása kísérte, ami miatt a fellendülést hamarosan vissza kellett fogni. Lényegében még 1993–1994-ben is ez játszódott le, aminek a stabilizációs csomag vetett véget. Mindenekelőtt ez az a jövedelemátrendeződés a vállalkozói szféra javára, amely bizalmat keltett a külföldi tőkebefektetésekben. Nyomában kiépült a magyar gazdaság exportpotenciálja, s ez néhány éve a kiegyensúlyozott növekedés megfelelő tartóoszlopának bizonyul.

Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy most már bármi is történjék, a magas ütemű növekedés fennmarad, amiből egyesek olyan következtetést is levonnak, hogy így 20–25 év múlva utolérjük a fejlett országok színvonalát. Erre nincs bebiztosítva a magyar gazdaság. Figyelemre méltó, hogy a négy éve tartó, hasonló éves dinamikájú növekedés

mögött évente más és más tényező dominált, ami befolyásolta az egyensúly alakulását. S hogy éppen melyik konjunktúraelem bizonyult nagyobb súlyúnak, abban a követett gazdaságpolitika is szerepet játszott.

1997-ben a fellendülést egyértelműen a beruházások és az exportteljesítmények váltották ki. Az export dinamikája meghaladta az importét, miáltal a nettó exporttöbblet növekedésserkentővé vált. A külső egyensúly ebben az évben határozottan javult, a folyó fizetési mérleg hiánya a GDP mindössze 2,9 százalékát tette ki. Ez volt a stabilizációs gazdaságpolitika első beérő esztendeje. Noha a következő évben a növekedés dinamikája valamelyest erősödött, az egyensúly számottevően romlott (a folyó deficit 4,8 százalékra szökött fel). Háttérét a választási év körülményeiben kell keresnünk, és hogy ezek egybeestek a második fél évben csökkenő külső kereslettel. 1998-ban a végső fogyasztás bővülése és a központilag is fűtött beruházások voltak a növekedés meghatározói – miközben a nettó export jelentősen romlott. Mintegy 3 százalékpontnyira nyílt a GDP termelés- és felhasználásnövekedés közti különbség – a termelés kárára. Mindennek következtében nem folytatódott a GDP százalékában mért nettó külföldi adósság 1995 óta tartó mérséklődése. 1998 végén nyilvánvalóvá vált, hogy ez a tendencia nem tartható – különös tekintettel a világgazdasági sokkhatások Európára történt áttételeződésére is. Épp ezért volt aggasztó, hogy az 1999. évi költségvetésben bemutatott gazdaságpolitika erről nem akart tudomást venni. Folytathatónak vélte a folytathatatlant. Szerencsére a józan ész 1999 februárjában már korrekciót hirdetett, zárolták a rendkívüli tartalékokat, később pedig befagyasztották a központi beruházások egy részét. Az utólagos durva beavatkozás a második félévi nyugat-európai konjunktúra meglódlásának segítségével azt eredményezte, hogy noha a fogyasztás dinamikája tovább erősödött, a beruházási ütem visszaesése mellett javult a nettó export.

Mivel a fogyasztás további elszaladása ismét veszélyeztette volna az egyensúlyi folyamatokat, 2000-re a gazdaságpolitika erősen restriktív jelleget öltött, bár a politika az ellenkezőjét kommunikálta. Ennek hatására a növekedés belső keresleti tényezői nem erősödtek fel – a fogyasztás dinamikája kifejezetten csökkent –, miközben a külpiazi értékesítési lehetőségek számottevően javultak. Az ez évi növekedést alapvetően az export húzta, minek következtében várhatóan tovább csökken a folyó fizetési mérleg GDP-ben kifejezett deficitje.

A rendkívül leegyszerűsítetten bemutatott közelmúltbeli tendenciákkal azt kívánom éreztetni, hogy az egyensúly-alakulás szempontjából ma sem mindegy: mely keresleti tényező dinamizálja a termelést, és a gazdaságpolitikai korrekciók idővel akkor is kikényszerülnek, ha azokat a kormány szeretné elkerülni.

A következő esztendő gazdasági növekedésének összetevői merőben különböznek az ideitől, ami egyfelől a lassuló ütemű külső keresletből, másfelől az érdemben változó gazdaságpolitikai magatartásból következik. A nemzetközi előrejelzések szerint nem lesznek tarthatók az idei magas növekedési ütemek, de a nettó export növekedésrontó hatása alapvetően mégsem ebből következik. Hanem abból, hogy a választásokra készülve a kabinet szükségét és lehetőségét is érzi az új gazdaságpolitika (new deal) meghirdetésének. S nemcsak a meghirdetésének – mert a szóból eddig is sok volt –, de bizonyossá tételének is. Az előző két ciklusban a kormányok csak a választásokat megelőző egy éven belül lazítottak az egyensúlyörző gazdaságpolitikán, most viszont két okból is fontos előrehozni a dátumot. Egyrészt mert az ez évi megszorítások csak hosszabb ráfutással feledtethetők, másrészt mert a Fidesz-vezette kabinet felismerte, hogy nem elégséges a választópolgároknak az utolsó fél évben udvarolni (a választó ugyanis nehezen felejt a rosszat, és lassan érzékeli a jót).

A 2000. évi megszorítások ráadásul azt a hangadó értelmiséget érintették leginkább, amelynek nagy része a Fidesz bázisát képezte. Őket mindenképpen ki kell békíte-

ni. A restrikciónak ugyanis túl keményre sikeredett, amihez a kormány számos rendelkezésre álló eszközt felhasznált, úgy mint a jövedelemszabályozást, a foglalkoztatáspolitikát és az alátervezett inflációra épülő költségvetési politikát. Ennek az eredménye az, hogy az államháztartás szférájában a reálkeresetek csökkentek, de emelkedésük a nemzetgazdaság egészében is messze elmarad (mintegy 40 százalékkal) attól az ideálisnak tekintett állapottól, amely a GDP-növekedési ütem felét tartja a reálbérek elfogadható dinamikájának. Ez adja az alapját annak, hogy a lakosság fogyasztása – nettó megtakarítási hajlandóságának csökkenése ellenére is – dinamikáját tekintve csökken. S ebből adódik a politikailag megmagyarázhatatlan tétel: miért rosszabb idén a választópolgár helyzete, ha amúgy az országé meg jobb. S akkor még nem szoltunk azokról a regionális különbségekről, amelyek a magasabb növekedési ütem mellett sem mérséklődnek, s egyáltalán, a konjunktúra erősen fókuszált jellegéről, az ebből következő jövedelemegyenlőtlenségről, amelyet ebben az évben az alkalmazott gazdaságpolitika tovább fokozott. Mindennek folytatása politikailag nyilvánvalóan tarthatatlan. A kormányon lévőknek szűk klientúrájukon túl szélesíteni kell választóbázisukat is. A gazdaságpolitikai fordulat, melynek tartalma: arccal a választópolgár felé – részben ebből adódik, s ez a fogyasztás újbóli felfűtését fogja kiváltani. Részben pedig abból, hogy a kormány a beruházások tekintetében is ráerősít. Vagyis anticiklikus gazdaságpolitika helyett prociklikus rajzolódik ki.

A beruházás és a fogyasztás pedig importigényes, s ha – legjobb esetben – a cserearányok nem romlanak, akkor várhatóan rosszabbak lesznek a külgazdasági mérlegek, abszolút értékben és a GDP arányában is. Ez nem túl kedvező üzenet a külső tőkebefektetőknek, akik beruházásaikat a javuló konjunktúra-kilátások alapján sem futtatták jelentősebben fel, sőt portfólióbefektetéseiket csökkentették. A külföldi tőke bizalmavesztése jutott kifejezésre – a javuló makrotrendek ellenére is – a zuhanó BUX-indexben és alacsony tőzsdéi forgalomban, a megnövekedett profitrepatriálásban, valamint a folyó fizetési mérleg hiányának romló finanszírozási arányaiban.

A befelé fordulóvá váló gazdaságpolitikai tendenciák ismeretében nincs okunk feltételezni a folyamatok megfordulását. Sőt, minden bizonnyal azzal számolhatunk, hogy a megtakarítási hajlandóság tovább mérséklődik, hisz a 2000. év kompenzációja révén olyan rétegek jutnak többtőkevédelmekhez, amelyekre nem a megtakarítás a jellemző. A szűken hagyott intervenciók sávok viszont erősen korlátozzák a jegybank kamatpolitikáját, és ez által tompul az az eszköz, ami elvileg a pénzmegtakarításokat ösztönözhetné.

Minthogy a konjunktúra fennmaradása esetén nem számolhatunk a vállalkozói szféra nettó hiteligényének csökkenésével, és a bemutatott költségvetési törvény alapján az államháztartás keresletének érdemi visszahúzóásával (a deficit a prognózis szerint mindössze 0,1 százalékponttal lesz alacsonyabb az ideinél; a reálisan várható adatokkal számítva viszont feltételezhetően emelkedik), ezért 2001-ben romlik a gazdasági növekedés belső forrásokból való finanszírozási aránya, a nettó adósságállomány pedig emelkedik. (A nem adóssággeneráló finanszírozás arányának számottevő növekedését nincs okunk feltételezni.)

A belső keresletbővülésre építő, növekedésorientált gazdaságpolitika az árfolyampolitikán kívül kifejezésre jut az expanzív költségvetési politikában (az elsődleges egyenleg számottevően csökken) és a jövedelempolitikában is. Az utóbbi nemcsak a magas kereseti ígéretekben ölt testet (a közszférában a kormány adatai szerint 9 százalékos reálkereset-emelkedésnek kellene bekövetkeznie), de a bruttó és a nettó bérek közti rés csökkentésében is, valamint a radikálisan megemelt minimálbérszintben és személyi jövedelemadó-kedvezményekben, továbbá a törvényben megállapítottnál nagyobb nyugdíjmelésben.

Keresletkorlátozó szerepe csupán az ismételten alátervezett inflációnak lesz. A kabinet által várt 6 százalékkal szemben kb. 8,5 százalékra tehető a jövő évi fogyasztói árdragulás, még akkor is, ha az olajárak nem nőnek tovább. (A kormány és az előrejelző intézetek is 25-30 dolláros hordónkénti olajárral számolnak, a különbség jórészt az áthúzódó árhatások eltérő megítéléséből adódik.) Az alátervezett infláció megszorító eszközként való alkalmazása azonban nem lesz olyan hatásos, mint 2000-ben. Következően a nyomásgyakorló csoportok megerősödéséből, az ideai kudarcok hivatkozási alapjá tételéből és a választásokra készülő kabinet „lágyabb szívéből”. (Hogy lágyítsák meg a miniszterek és a törvényhozók a szívüket, s lehetőleg minél több forrást fordítsanak 2001-ben bérfejlesztésre, ez a miniszterelnök kifejezett kérése volt a költségvetési vita kezdete előtt.) De az is szerepet játszik, hogy az alátervezés mértéke 2001-ben kisebb, mint az ideai. A 2,5 százalékponttal magasabb inflációból a költségvetésben kb. 140 milliárd forintos többlet mutatkozik, szemben az ideai 220 milliárddal, amit a vártnál magasabb GDP-növekedés is duzzasztott. Jövőre ez utóbbival nem kalkulálhatunk, és az említett társadalmi feltételek mentén azzal sem, hogy a kabinet nem fogja elkölteni a költségvetési többletbevételt.

A belső kereslet felfűtése nemcsak a külső egyensúlyt rontja, de megnehezíti az infláció visszaszorítását is. A kormány ez évi inflációs prognózisának hitelvesztése okán nem számíthat az inflációs várakozások általa remélt hűlésére. S tekintettel arra, hogy a hatósági áras termékkörben ragaszkodik a prognosztizált áremelkedéshez, tovább növeli az elfojtott inflációt. (Két év vonatkozásában 12,4 százalékos emelkedést engedélyez csupán a bekövetkező 19,4 százalékos általános drágulással szemben.) Mind az egyensúlyromlás, mind pedig a továbbra is magas és egyre nehezebben visszaszorítható infláció a befektetők tartózkodásán keresztül növekedésrontó tényező. S ugyanilyen hatású lesz az a gazdaságpolitikai korrekció is, ami a 2002. évi választásokat követően kikényszerül. Addig ugyanis kiigazításokra nem látok esélyt. Sokkal inkább arra, hogy 2001 őszén a kétéves költségvetésben ma jelentősen alátervezett 2002. évi előirányzatokat a kormány – parlamenti kontroll nélkül – politikai akaratának megfelelően feltupírozza.

Práger László,

a MeH európai integrációért felelős főcsoportfőnöke, egyetemi tanár

1. Az első meglepetést az első kérdés okozza: biztosra veszi a gyors növekedést, a fejlődést, a gazdasági teljesítmény javulását. De ugyanezt teszik a különböző kutatóintézetek is. Többek között a Kopint-Datorg, az Ecostat, a Pénzügykutató Intézet vagy a GKI is 5–5,5 százalék közötti GDP-növekedést vár a magyar gazdaságtól 2001-ben. A tényezőkre vonatkozó megszokott válasz – különösen egy a pályája elejétől a külgazdasághoz kapcsolódó közgazdásztól – minden bizonnyal az lehetne, hogy a gazdasági növekedés első és legerősebb forrása a külgazdaság, benne a külkereskedelem. Mégsem ezt válaszolom. Ha nem is pont 2001-ben, de a következő években vagy évtizedben éppen a külkereskedelem ugyanannyira lehet a növekedés motorja, mint egy, a már kialakult fejlődési trendbe vagy az egyensúly helyzetébe új fordulatot hozó, korábbi dinamizáló szerepéből vesztő tényező.

Ahogy a gazdaság bruttó számainak elemzése esetén, általában is döntően a mögöttük álló szerkezetek, struktúrák alakulása a meghatározó, így van ez a külkereskedelem vonatkozásában is. Kirobbanó, a gazdaság növekedését messze meghaladó fel-futása mögött a magyar gazdaságba valójában beépült struktúrák és erők mellett meg-

határozóak a vámszabad területen elért, részben külsőnek tekinthető exporteredmények (részarányuk már meghaladja a teljes export 43 százalékát). Ezek pedig nem biztos, állandó tényezők sem a fejlődés, sem a kereskedelmi mérleg egyensúlya szempontjából: „itt maradásuk” vagy elmozdulásuk (más országba, gazdasági területre) bármikor bekövetkezhet. Mindebből az is adódik, hogy (külkereskedelmi elfogultságom ellenére) egyre erőteljesebben és gyorsabban keresnünk kell a tartósan létező, a belső gazdaságban jelen lévő új erőket és forrásokat is. Ilyenek a beruházások (ezen belül az állami beruházások) tartósan magas szintje, növekedése, a kis- és középvállalatok szerepének erősödése vagy éppen a fejletlenebb régiók gyorsabb felzárkóztatásának előmozdítása. Ezek egyszerre jelentenek gazdasági hajtóerőt és a fokozódó társadalmi különbségeket, a „sokmilliárdosok”, a jómódúak és a szegények közötti bővülő szakadékok kiegyenlítő folyamatot. E területek erősödésével ugyanakkor a foglalkoztatottság is nő, ami növeli a belső keresletet és fenntarthatja a gazdaság – nem túlfűtött, belülről megalapozott – dinamizmusát.

2. A második kérdést pontosítani szeretném, vagy legalábbis egy másféle felfogásból kívánom megközelíteni. Önmagában a növekedés (és még egy adott nagyságú konkrét szintű növekedés is) nem mond semmit arra vonatkozóan, hogy mikor, hol és milyen feszültségek keletkeznek, éleződhetnek ki vagy éppen oldódhatnak fel a gazdaságban vagy a társadalom – legalább ugyanennyire fontos – szociális szerkezetében, „szövetében”. Néha a megközelítések mögött túlzott mennyiségi felfogás áll. Azaz a jelzett és várt növekedés akár rövid távon, akár generációs távlatokban is önmagában még növelheti is a regionális különbségeket, a nagy külföldi multinacionális cégek és a magyar nagyvállalatok, a kis- és középvállalkozások közötti, a versenyképességben mutatkozó szakadékokat, vagy a költségvetési-elosztási szerkezet változtatása nélkül nem enyhíti az egészségügyre, a társadalombiztosítás egészére nehezedő nyomást. A kérdést tehát megfordítanám. A várható, előrejelzett és egyben el is érhető jövő évi és az azt követő évek fejlődéséhez olyan belső gazdasági és társadalmi fejlesztési-elosztási struktúrát kell hozzárendelni, amely feloldja a – többek között az előbb jelzett területeken is mutatkozó – feszültségeket, anélkül, hogy markáns, új ellentéteket élezne ki más területeken. A növekedés, a gyorsabb növekedés azért jó, mert lehetőséget ad az akár évtizedekig elhalasztott döntések, strukturális lépések megtételére. (És nemcsak azért, mert az EU-harmonizálás így kívánja, hanem mert belső gazdasági, szociális céljaink ezt kívánják.)

Persze mindennek elvi megfogalmazása sokkalta könnyebb, mint gyakorlati megvalósítása. Azzal is számolni kell, hogy a 21. század elején a fejlett világban általában is, Magyarországon pedig különösképpen nem teljesen szabad, illetve akarattól függő a nemzeti gazdaságpolitika hatókörének és annak belső szerkezetének kialakítása. Epp a liberalizációval, a belső és külső gazdasági folyamatok nyitottságával és szabadságával nagymértékben „önjáróvá” váltak a folyamatok. Magyarország belső piaca, gazdasági és szociális tere nemzetközi piac lett, a globalizált világ része. A nagy dilemma megint csak az (de megválaszolásuk nem elkerülhető): hol legyenek (ahol egyáltalán megvan-nak) a nemzeti gazdaságpolitika akarattalagos mezőinek határai és mely ponttól kezdőd-jenek a teljesen vagy nagymértékben a piacra bízott területek. És ha meg is vannak, vagy ha meg is húzhatók a határok, a kérdés még az: mennyire lehet pontosan meghatározni a politikai, társadalompolitikai, gazdasági célokat, és mi az, ami ténylegesen megvalósítható e meghatározásokból. Az azonban bizonyos, hogy önmagában is a növekedés, sőt a folyamatos és fenntartható növekedés kedvező feltételeket teremt nemcsak a feszültségek feloldásához, hanem a kijelölt célok eléréséhez is. Így hinni lehet abban (és ezt az európai uniós csatlakozás Nemzeti Programja, de ugyanilyen módon a Széchenyi-program is megfogalmazza), hogy már a következő években előrelépés történhet a

regionális eltérések, a túl szélesre tárgult vagyoni különbségek csökkentésére, jobb és erősebb pozíció biztosítható a versenyszférában a kis- és középvállalati szektornak, az állami beruházások növelésén keresztül nemcsak a lakáshelyzet és az infrastruktúra fejlődhet, hanem növekedhet a foglalkoztatottság is.

3. A növekedés a magyar gazdaságban önmagában „benne van” – fogalmazzák meg kissé vulgárisan némely elemzők. Néhányan még féltőn (vagy legalábbis azt mutatva) hozzáteszik: csak a központi beavatkozás véletlenül el ne rontsa az önmagától adódó fejlődési trendeket. Általában sincs így, de a magyar gazdasági fejlődés jelenlegi szakaszában pedig semmiképp. A gazdaságpolitikának nemcsak lehetősége, hanem felelőssége is a növekedés ösztönzése. Az első feltételt maga a kérdés fogalmazza meg: éppen az egyensúly esetleges felbomlásának veszélye lehet késztetés egy túlfűtötté váló gazdasági fejlődés bizonyos visszafogására. A magyarországi gazdasági növekedés forrásai többirányúak, vagy legalábbis azzá kell válniuk. Maga az Európai Unióhoz való csatlakozás önmagában is „hozzáadott értéket” jelenthet, bár intő példa e területen is akad arra, hogy a csatlakozás pozitív hatásai nem egyetlen pillanat alatt, hanem sokszor csak hosszabb idő elmúltával jelentkeznek. Ez a példa éppen a mintaadó országunk kikiáltott Írország esete, ahol a belépést követő egy-másfél évtizedben az Európai Unióhoz viszonyított relatív hátrány tovább nőtt, és csak ezt követően – igaz, akkor rendkívüli módon felgyorsulva – indult meg a felzárkózás. Fontosak lehetnek a tudatosan kialakított belső hajtóerők. Ilyen lehet a Széchenyi-program: az infrastrukturális fejlesztéseken, a kis- és középvállalati programokon, a lakásépítések segítségével, az elmaradott régiók, térségek támogatásán keresztül generálhatja, erősítheti a gazdasági fejlődést, mégpedig oly módon, hogy annak belső szerkezetét is egy meghatározott társadalmi és szociálpolitikai cél elérése érdekében állítja. A leglényegesebb elem éppen a bruttó számok mögött álló belső szerkezetek jellemzőiben található. A nagyobb, erőteljesebb gazdasági fejlődés lehetőséget ad olyan, sokszor a szűkebben vett gazdaságon túlmutató célok és értékek megvalósítására, amelyeket kedvezőtlenebb, alacsonyabb szintű növekedés mellett – ahogy ez sok évtizeden keresztül történt – folyamatosan elhalasztottak. Az előbb felsoroltak mellett ide sorolom többek között a környezetvédelmet, az oktatást, a tudományt (beleértve az „internetes világ” ismereteinek megszerzését), de az egyes emberek között egyre mélyülő gazdasági és kulturális szakadék felszámolását is. Ily módon ez a gazdasági fejlődés a közvetlen gazdasági vonatkozásokon kívül magában foglalja az azon túli területeket is, az időhorizontot tekintve pedig az azonnal jelentkező és a döntéshozókra nehezedő napi gondokra való válaszadás mellett a jövő generációját érintő feladatok megoldását is.

Szász Károly,

a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének elnöke

1. A magyar gazdaság abban a szerencsés helyzetben van, hogy hosszabb ideje igen gyors ütemben növekszik. Ami talán még ennél is fontosabb, hogy ez a növekedés kiegyensúlyozott, nem borítja fel sem a külgazdaság, sem az államháztartás egyensúlyát. Sőt, úgy néz ki, hogy a „nagy mérlegek” az idén a vártnál jobb eredménnyel zárulhatnak.

A gyors fejlődés igen sok tényezőre vezethető vissza, nem egy okkal magyarázható. Megítélésem szerint, az egyik legfontosabb ezek közül a mikrogazdaság fejlettsége, pontosabban az, hogy a magyar vállalatok – főleg a közepes és nagyvállalatok – jelentékeny része műszaki, szervezési és irányítási szempontból igen korszerűnek tekinthető. A 90-es évtized elejének mély strukturális válsága végül is jelentős fejlődést generált a

vállalati szférában. A hazai termékek nagy része – főként az ipari termékek – nemzetközi szinten versenyképesé váltak.

Ezt a minőségi fejlődést – amely egyben a jövőbeni növekedés alapja is – nehéz mennyiségi mutatókkal jellemezni. Talán a munka termelékenységének rendkívül gyors növekedése jellemzi a legjobban azt, hogy a gazdaság belső erőkből fejlődik. Minden jel arra utal, hogy a gazdaság korszerűsödése a jövőben folytatódni fog, remélhetőleg elérve olyan kiemelten fontos ágazatokat, mint az agrárgazdaság, az informatika legújabb irányai, valamint a közlekedés.

Ami a nemzetközi gazdasági környezetet illeti, az rendkívül támogató módon alakul a magyar gazdaság számára: a 2000-es év kiemelkedő OECD-szintű 4,3 százalékos növekedési átlagát nem sikerül 2001-ben és 2002-ben megismételni, de 2001-re még mindig 3,3 százalékos kibocsátásbővüléssel lehet számolni az OECD térségében és nagyjából 3 százalékkal az EU-n belül. Ez jelentősen segíti a magyar gazdaság további expanzióját, amelynek üteme – ahogy 2000-ben, úgy 2001 során is – lényegesen meg fogja haladni akár az OECD-térség, akár az EU növekedési átlagát.

Összességében tehát némileg visszafogottabb, de még igencsak kedvező konjunktúrális kilátásokkal lehet számolni a régió gazdasági és pénzügyi kapcsolatok szempontjából fontos területein.

Ha a kedvező belső tényezők, körülmények továbbra is az elfogadhatóan jó külpia-ci konjunktúrával találkoznak, akkor minden alapunk megvan arra, hogy bízzunk a tartós növekedésben. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy kisebb-nagyobb zavarok nem fordulhatnak elő, hogy a fejlődés üteme átmenetileg nem csökkenhet. Mindent összegezve, úgy vélem, hogy a következő két-három évben egy átlagosan öt százalék fölötti növekedés fenntartható lesz.

2. Az elméleti és gyakorlati közgazdászok között időről időre fellángoló ún. „növekedési vita” legfontosabb tétele, hogy a hosszan tartó gyors növekedés felboríthatja – egyesek szerint szükségképpen fel is borítja – az államháztartási, illetve külgazdasági egyensúlyt. Eltekintve a legutóbbi növekedési periódustól ez Magyarországon is így volt: két-három év gyorsabb gazdasági növekedés után „rá kellett lépni a fékekre” a megbomlott költségvetési és fizetési egyensúly miatt.

Jelenleg minden jel arra mutat, hogy ez a veszély nem fenyeget – ahogy az előzőekben említettem –, a növekedés alapvetően belső erőkből táplálkozik, de azért most is az egyensúly igényli a legnagyobb odafigyelést. Folyamatosan, objektív alapon és nagyon gondosan elemezni szükséges az egyensúlyi helyzet változásait, odafigyelve minden kisebb-nagyobb ingadozásra. Továbbra sem szabad engedni annak a kísértésnek, amely alapvetően a kereslet oldaláról vezérelné a növekedést.

További feszültségeket okozhat, hogy a gyorsabb növekedés szükségképpen nagyobb mértékű és hosszabb lejáratú finanszírozást igényel. Ez önmagában megnövelheti a hitelfelvevők és főként a hitelnyújtók (bankok és más pénzügyi intézmények) kockázatát. Ilyen szempontból nem szabad elfelejtkezni a 90-es évek elejének nagyon rossz tapasztalatairól, valamint az 1997-es és 1998-as nemzetközi pénzügyi válságok tanulságairól. Úgy gondolom, hogy a pénzügyi szektornak – természetesen piaci alapon – a növekedést segítő, de azért nagyon szigorú és egyben prudens finanszírozási politikát kell folytatnia.

A lehetséges, illetve létező feszültségeket egybe kell vetni a gyorsabb növekedés kínálta előnyökkel. A stabilan fenntartható gazdasági növekedés számos, ma még létező feszültséget mérsékelhet, illetve oldhat fel. Ezek közül kiemelném a területi, regionális különbségeket, amelyek szűkebb területemen, a pénzügyi szektorban is jelentkeznek. Hasonlítsuk például össze egy fejlett dunántúli város és egy elmaradottabb északi vagy keleti település pénzügyi infrastruktúráját.

A gyorsabb fejlődés egészében lehetővé teszi az infrastruktúra határozottabb fejlesztését, az e téren még fennálló lemaradásunk mielőbbi behozatalát. Végül, de nem utolsósorban a gyorsabb gazdasági növekedés több jövedelmet is jelent, amely a magasabb életszínvonal alapja.

3. A harmadik kérdés kapcsán arról kívánok szólni, hogy hogyan próbáljuk a felügyeletnél a kialakuló feszültségeket kezelni.

A kezelés mellett egyre fontosabb munkánkban a megelőzés. Természetesen arra nem lehet vállalkozni, hogy az összes problémát – rejtett vagy nyílt intézményi gondokat – megelőzzük. Mindamellet határozott váltást hajtunk végre a felügyeleti politikában: az utólagos ellenőrzésről áttérünk a megelőző, kockázat alapú felügyeletre. Ez azt jelenti, hogy intézményi és piaci szinten folyamatosan elemezzük és értékeljük a legfontosabb kockázatokat, és ha úgy látjuk, hogy ezek mértéke egy intézménynél vagy a piac egy szegmensében elér egy kritikus mértéket, akkor határozottan intézkedünk. Kockázatok alatt ma már nemcsak a hagyományos hitelezési kockázatot értjük, hanem a piaci kockázatokat, sőt egyre inkább a működési kockázatokat is. Ez utóbbiakba olyan tényezők tartoznak, mint az intézmények menedzsmentjének minősége, informatikai rendszerük stb.

A megváltozott szemléletű és munkamódszerekkel dolgozó felügyelet tevékenységének hatékonyságát jelentősen javíthatja jogainak tervezett kiszélesítése, önállóságának bővítése, a folyamatos módszertani, informatikai fejlesztések, a szakmai háttér állandó fejlődése, a piaci szereplőkkel való aktívabb kommunikáció.

Jelentős hatékonyságnövelést remélünk attól, hogy a felügyelet szélesíti nemzetközi együttműködését a külföldi partnerfelügyelettel. Együttműködési megállapodásokat hoz létre azon országok bankfelügyeleteivel, amelyek bankjai rendelkeznek magyarországi leánybankokkal. Ettől azt várjuk, hogy a felügyelet megerősödik a partnerintézmények felügyeleti ismereteivel, és így a prevenció, a problémák és kockázatok azonosítása, feltárása hatékonyabb lehet, csakúgy, mint a szükséges prudenciális intézkedések meghozatala. Értékpapír-piaci területen 8 OECD-ország felügyeletével van érvényes együttműködési megállapodásunk, a banki területen a német felügyelettel írtunk alá ilyen dokumentumot és további EU-tagállamok felügyeleteivel folytatunk előrehaladott tárgyalásokat.

Várhegyi Éva

kandidátus, a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa

1. A magyar gazdaság növekedési kilátásait a következő pár évben is javítja az ország fő exportpiacát jelentő EU viszonylag gyors növekedése, amit az euró alulértékeltisége is táplál. Az elmúlt évtizedben – a külföldi működő tőke markáns részvételével – versenyképes feldolgozóipar jött létre Magyarországon, amely a kedvező külgazdasági konjunktúrában képes kivitelét növelni. Még néhány évig a feldolgozóipari termelékenység javulásának is vannak tartalékai, ami elősegítheti, hogy a reálértelemben felértékelődő valuta mellett is versenyképes maradjon a magyar gazdaság.

Bár a növekedés húzóerejét várhatóan a következő években is az export és – kisebb mértékben – a beruházások jelentik, de a háztartások fogyasztása is mindinkább növekedési forrássá válik. Részben a kormányzati támogatások, részben a piaci folyamatok hatására a korábbinál nagyobb szerepet kapnak a lakásberuházások az állóeszközfelhalmozásban. Bár a működőtőke-befektetések csökkenése és a növekvő profitkivitel azt jelzi, hogy a beruházások 1997–1998-ban tapasztalt rendkívüli dinamikája már nem

ismétlődik meg a következő években, a tavalyi mélyponthoz képest azonban erősödhet a beruházási aktivitás.

A benyújtott költségvetés azt tükrözi, hogy 2001–2002-ben a fiskális politika is fűteni kívánja a konjunktúrát. Erre mutat a költségvetés és az államháztartás elsődleges (a kamategyenleg nélküli) egyenlegeinek tervezett romlása, a GDP-arányos bevételi többleteinek jó egyszázalékos csökkentése. Amennyiben az alultervezett inflációnál magasabb ütemű pénzromlás miatt keletkező többletbevételeket elkölti a kormány, és nem az államadósság törlesztésére fordítja, akkor az elsődleges szufficit csökkenése bővíti a belföldi keresletet, és rövid távon hozzájárul a gazdasági növekedéshez. Az egyensúlyi feszültségek miatt azonban ennek hatása nem lehet tartós.

2. Noha a gyors növekedés eddig az egyensúlyi folyamatok romlása nélkül ment végbe, ma is látható néhány figyelmeztető jel, ami hosszabb távon alááshatja a kiegyensúlyozott növekedést. Elsősorban a *megtakarítási hajlam* három éve tartó *csökkenését* és a *külföldi befektetések apadását* látom ilyen, a fenntartható növekedést *veszélyeztető jelzéseknek*. Ezek ugyanis megnehezítik a gyors gazdasági növekedéssel óhatatlanul együtt romló folyó fizetési mérleg finanszírozását, illetve elkerülhetetlenné teszik a külföldi adósság növekedését.

Az infláció csökkenő trendjének megtörése nem annyira a gyors növekedésből fakadó feszültséget, mint inkább a gazdaságpolitika antiinflációs irányának eltérítését jelzi. Bár a trend szeptemberi megfordulása, a pénzromlás gyorsulása jórészt a külső ársokkal (kőolaj) és a korábbi két évben lecsökkent agrárárak megugrásával magyarázható, az élelmiszerek és szolgáltatások áremelkedése azt jelzi, hogy a háztartások jövedelme lényegesen jobban bővült, mint amit a kimutatott másfél százalékos reálkereset-növekedés jelez. Az árszintemelkedés és annak összetétele tehát már ma a fiskális és a jövedelempolitika fellazulását tükrözi. Emellett arra is rámutat, hogy a jelenlegi merev árfolyamrendszerben a monetáris politika lehetősége túlságosan szűk ahhoz, hogy kamatpolitikájával érdemben korlátozza a keresletet.

Az említett tényezők közül a leginkább aggasztónak ma a megtakarítási hajlam csökkenését látom. A háztartások nettó pénzügyi megtakarításai a növekvő GDP arányában csökkennek: a ráta 1998-ban még megközelítette a 8 százalékot, 1999-ben 6,7 százalékra csökkent, az idei évben pedig várhatóan 6 százalék alá süllyed, és semmi jel nem mutat arra, hogy a csökkenő tendencia 2001-ben megtörjön. A megtakarítások apadása nemcsak az infláció mérséklését nehezíti meg, hanem hosszabb távon a kiegyensúlyozott növekedést is alááshatja, hiszen a gyors növekedés belső finanszírozása kerülhet veszélybe.

A folyó fizetési mérleg hiánya – részben az áruforgalmi egyenleg romlása, részben a növekvő jövedelemkivonás miatt – várhatóan a GDP arányában is növekedni fog a következő években. Ugyanakkor a hiány finanszírozása egyre kevésbé lehetséges a külföldi működőtőke- és portfólióbefektetésekkel. A működőtőke-beáramlás a kilencvenes évek második felében csökkenő trendet mutat. A portfólióbefektetések 1998–1999-es pozitív egyenlegét 2000 márciusától növekvő negatív egyenleg követi, ami azt jelzi, hogy a külföldi befektetők kivonják tőkéjüket a magyar vállalatokban meglévő kisebbségi érdekeltségeikből (elsősorban a részvényekből). Bár arra van remény, hogy a tőke kivonás ideji tendenciája nem folytatódik, arra azonban kevés az esély, hogy az előző években tapasztalt befektetési hajlandóság újra jelentkezzen.

A magyar tőzsdén ugyanis évek óta nem jelennek meg új részvénykibocsátók, a piac likviditása gyenge, nem jelent vonzerőt a külföldi portfólióbefektetők számára. Az utóbbi hónapokban megmutatkozott, az állami beavatkozások régmúlt gyakorlatát felélesztő kormányzati politika is inkább elbizonytalanítja, mint bátorítja a befektetőket. Ugyanez a működőtőke-befektetőkre is igaz: a magyar gazdaság stabilitásának vonzerejét ellensúly-

lyozhatja a kiszámíthatatlan kormányzati magatartásból fakadó bizonytalanság, nem beszélve a kifejezetten diszkriminatív megnyilvánulásokról (közbeszerzések elmulasztása, a közbeszerzési pályázatok nem egyértelmű elbírálási szempontrendszer).

Míg a korábbi években a működőtőke- és a portfólióbefektetések biztosították, hogy a folyó fizetési mérleg hiányát az adósságot nem generáló befektetések finanszírozzák, az idei évben jó, ha felére nyújtanak ezek a befektetések fedezetet, és a tendencia megfordulása jövőre sem várható. A nem adóssággeneráló külföldi tőkebeáramlás szükségessége tehát korlátot állít a gazdasági növekedés elé, és felhívja a figyelmet a belső megtakarítások fontosságára.

3. Ahhoz, hogy a gyors gazdasági növekedés ne ütközzön külső egyensúlyi korlátokba, elsősorban arra lenne szükség, hogy a háztartások megtakarítási hajlandósága újra erősödjön, és hogy az államháztartás (elsődleges) megtakarítása ne csökkenjen. Ez utóbbi azért is fontos, mert a nagyobb állami kiadások visszafogása teret enged a nagyobb jövedelemrugalmasságú háztartási megtakarításoknak.

A megtakarítási hajlam erősödését az igen alacsony, ma már esetenként negatív reálkamatok sem segítik elő. A mai árfolyamrendszerre jellemző szűk lebegtetési sáv és a forintleértékelés előre bejelentett üteme miatt a devizatulajdonosok alacsony árfolyamkockázat mellett tarthatják forintban megtakarításaikat. A megtakarításokat ösztönző belföldi kamatok így megnövelik a devizájukat forintra váltó külföldi befektetők kamatprémiumát, ami tetemes költséget jelent a magyar államnak. Ha viszont a jegybank alacsonyan tartja a kamatokat, akkor azzal maga is erősíti a keresletet, ami egyrészt a megtakarítások csökkenéséhez, másrészt az infláció növekedéséhez vezethet.

A gyors gazdasági növekedéshez fontos belföldi megtakarítások ösztönzéséhez azonban nem elegendő az árfolyamrendszer rugalmasságát növelni, a jegybanki kamatpolitika lehetőségét tágítani. Ugyanilyen fontos az, hogy a kormány fiskális és jövedelempolitikája is inkább ellensúlyozza, mintsem erősítse a konjunkturális hatásokat. Ez a tervezettnél szigorúbb, az elsődleges államháztartási többletet nem csökkentő gazdaságpolitikát feltételez.

A következő években sem mondhat le az ország a külföldi források igénybevételéről. Nem csupán az elégtelen belföldi megtakarítások kiegészítésére van szükség, hanem arra is, hogy minél gyorsabban és minél kisebb adósságterhek mellett menjen végbe a versenyképességet erősítő korszerű technológiák átvétele. Bár a nagyléptékű privatizációs folyamat befejezésével a működőtőke-beáramlás mérséklődött, az európai uniós csatlakozást megelőző években újból lehet számítani a beáramlás erősödésére. Ez azért is fontos, mert a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a külföldi működő tőke azzal, hogy további belföldi eredetű beruházásokat is előidéz, növeli a gazdaság teljes beruházási rátáját.

A magas technológiát meghonosító működő tőke számára nem különleges kedvezményekkel kell vonzóvá tenni az országot, hanem jól képzett munkaerővel, a torzulásokat kiküszöbölő liberalizált piaccal, átlátható és stabil szabályokkal, a korrupciót kizáró közélettel, hatékonyan működő közigazgatással, fejlett infrastruktúrával. Ezekben a feltételekben van mit javítania a kormánynak.